

СОЦІАЛЬНЕ ПІДПРИЄМНИЦТВО В СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНОМУ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ

У сучасному економічному середовищі незмінно ускладнюються самі сфери діяльності підприємництва, відбувається їх інтеграція. Так, концепція соціального підприємництва добре зарекомендувала себе у підприємницькому середовищі. Популярними на сьогоднішній день як публіцистичні, так і наукові книги та статті про особливості підприємництва, яке діє на засадах соціальної відповідальності. Соціальне підприємництво займає місце у навчальному плані провідних бізнес-шкіл та є предметом численних професійних та академічних зустрічей. Також існують асоціації, присвячені вивченню та впровадженню соціального підприємництва, і численні веб-сайти, за допомогою яких можна ознайомитись із концепцією та отримувати інформацію та / або поради щодо втілення в життя соціального підприємництва для соціально-економічного розвитку суспільства. Поширеними є спеціальні видання ділових журналів (Academy of Management Journal, American Economic Review, Financial Times, Forbes, Journal of Business Venturing, Strategic Entrepreneurship Journal), які присвячені тематиці соціального підприємництва.

Проте при сукупному дослідженні наукової та публіцистичної літератури, виникає питання, чим саме є соціальне підприємництво? Що роблять соціальні підприємці? Чи відіграють вони важливу роль у соціально-економічному розвитку країни? Чим соціальне підприємництво відрізняється від благодійності, філантропії? Чи це лише застосування ділової практики до діяльності некомерційних підприємницьких структур, як це досліджено у роботі Т. Рейса [1], чи зовсім інший підхід до здійснення підприємницької діяльності, що спрямована на задоволення потреб соціально незахищеного населення та сприяння соціальному розвитку країни?

Соціальне підприємництво, по-перше, потребує зовсім інших принципів та стандартів для оцінки результатів діяльності у порівнянні зі стандартними формами і видами підприємництва. По-друге, якщо є підстави вважати, що соціальне підприємництво є перспективним та прогресивним інструментом для вирішення соціальних потреб, вимог та проблем країни, виникає необхідність додаткової підтримки з боку законодавства, економічної та соціальної політики держави. По-третє, уміння та навички, необхідні для успішного здійснення соціального підприємництва суттєво відрізняється від умінь і навичок, що потрібні для успіху в підприємстві без соціальної складової.

Тому, перш за все, необхідно чітко з'ясувати, що таке соціальне підприємництво та визначити його роль у соціально-економічному розвитку України.

Зокрема, Д. Борнштейн [2] виділяє кілька ключових змін, завдяки яким з'явилося соціальне підприємництво як явище економічного розвитку:

- 1) глобальне зростання добробуту і, відповідно, зростання середнього класу, збільшення багатства, яке можна використовувати для фінансування соціальних проєктів;
- 2) зростання кількості демократичних і напівдемократичних товариств, що дозволяють своїх громадянам коригувати соціальні та екологічні недоліки, що знаходяться поза сферами впливу уряду та бізнесу;
- 3) активний розвиток нових комунікаційних технологій, підвищення рівня обізнаності людей про глобальні суспільні проблеми та їх наслідки;
- 4) доступність формальної освіти загалом та зростання кількості людей з освітою на рівні коледжу зокрема, – це призвело як до зростання загального рівня добробуту, так і до підвищення обізнаності;
- 5) зникнення багатьох перешкод для активної участі в справах суспільства жінок та інших, раніше обмежених, груп населення.

На сьогодні в Україні активно розвивається громадянське суспільство та волонтерські рухи. Волонтерські рухи допомагають вимушеним переселенцям, дітям-сиротам, самотнім і нездоровим людям, а також не залишаються без уваги й міські проблеми суспільства. Однак головна проблема волонтерських рухів – це гроші, адже волонтери надають допомогу та вирішують соціальні проблеми, але це не є бізнесом який приносить прибуток та який у подальшому можна використовувати на вирішення наступних соціальних проблем суспільства. І вихід з цієї ситуації є – соціальне підприємництво. Бо соціальне підприємництво – це гібридна підприємницька діяльність, яка націлена на вирішення соціальних проблем та залучення сучасного бізнесу бути соціально відповідальним [3].

У сучасних умовах в Україні вирішення соціальних проблем досі є протилежним поняттям до створення соціально відповідального бізнесу. Крім того, в Україні не існує законодавчо затверджених понять «соціальне підприємництво», «соціальне підприємство», «підприємства соціальної економіки». Таким чином, можна зробити висновок, що офіційно соціальних підприємств і соціального підприємництва в Україні немає. Однак у різних нормативно-правових джерелах існують положення, що дозволяють створювати підприємства, які за міжнародними стандартами можуть бути класифіковані як соціальні [4]. Крім того, О. Фельдманом подано проєкт закону «Про соціальні підприємства», який перебуває на опрацюванні та відповідно до якого соціальним підприємством визначається суб'єкт господарювання, утворений юридичними та/або фізичними особами, пріоритетом діяльності якого є досягнення соціальних результатів, зокрема, у сфері охорони здоров'я, освіти, науки, культури, навколишнього середовища, надання соціальних послуг та підтримки соціально вразливих груп населення (безробітних, малозабезпечених, осіб похилого віку, осіб з інвалідністю та інших встановлених законодавством осіб) [5].

Більшість соціальних підприємств України забезпечують робочими місцями представників цільових груп, з якими вони пов'язані своєю основною діяльністю. Їхня головна мета діяльності, як і будь-яких інших бізнес-структур, – досягти позитивних фінансових і соціальних результатів за рахунок інвестицій [6]. В останні роки в Україні соціальне підприємництво набуває все більшої популярності серед громадських організацій та отримує підтримку від підприємницьких структур в Україні. Крім того, відповідно до проєкту закону [5] соціальні підприємства матимуть

право на державну підтримку у вигляді пільг з оподаткування, при провадженні інвестиційної діяльності, у земельних питаннях, поворотної та безповоротної фінансової допомоги, позик, сприяння у наданні пріоритетів при розміщенні державного замовлення і виконанні державних цільових програм, у працевлаштуванні вразливих категорій осіб та в інших формах, передбачених законом.

Та, перш за все, необхідно узагальнити досвід вже діючих іноземних соціальних підприємств. Так, широким і ґрунтовним є визначення термінів, пов'язаних з соціальною підприємницькою діяльністю, теоретиком соціального підприємництва Грегорі Дізом. Вчений визначає місце соціального підприємництва в сучасному світі, і описує соціальних підприємців як таких, які відіграють роль генератора змін у соціальній сфері. Їм він приписує характерні риси та вміння, саме вони, на його думку, діють таким чином: визначають місію, спрямовану на створення і підтримку соціальних, не тільки матеріальних цінностей; постійно шукають і відшуковують нові можливості виконання місії; постійно повертають навчання до процесу навчання, використовують нововведення та інновації; діють сміливо, не обмежуючись наявними на даний момент ресурсами; але демонструють високий рівень відповідальності за своїх клієнтів і результати діяльності.

Найпоширеніше визначення соціального підприємництва належить Грегорі Дізу, який виділив п'ять факторів, що його визначають [7]:

- 1) прийняття на себе місії створення і підтримки соціальної цінності (блага);
- 2) виявлення й використання нових можливостей для реалізації вибраної місії;
- 3) здійснення безперервного процесу інновацій, адаптації та навчання;
- 4) рішучість дій, не обмежена географічним розміщенням ресурсів;
- 5) висока відповідальність підприємця за результати своєї діяльності – як перед безпосередніми клієнтами, так і перед суспільством.

Тож соціальне підприємництво – це заснована на самоокупній основі господарська діяльність із виробництва соціально значущого продукту або послуги із застосуванням інноваційних рішень, які перетворюють на користь суспільства саму послугу та/або механізми її економічної реалізації, кінцева мета якої – не лише отримання прибутку, а й виробництво продукту або послуги, призначеної для вирішення суспільної проблеми [7].

Отже, соціальне підприємництво поєднує в собі від традиційного розуміння благодійності її соціальну спрямованість на забезпечення соціальних потреб та вимог суспільства, від підприємництва, як виду економічної діяльності, – його принципи та заплановані результати, що дозволяє генерувати новий підхід до вирішення соціальних завдань. У соціального підприємця більш складне завдання, ніж просто запропонувати для обраної сфери діяльності комерційно вигідні рішення.

Підґрунтям для розвитку соціального підприємництва в Європі стала активізація з середини XIX століття кооперативного руху. На відміну від бізнес- та некомерційних організацій, кооперативи створюються переважно фізичними особами з метою задоволення їх власних економічних, соціальних та інших потреб на засадах самоврядування. На початку XX століття кооперативи вже відігравали важливу роль у вирішенні соціальних проблем європейських країн.

У країнах Скандинавії, з достатньо високим рівнем соціального захисту населення, неприбуткові організації не брали участь у розв'язанні проблем безробіття, а здебільшого здійснюють свою діяльність у сфері відпочинку та культури. Разом з тим, для скандинавських країн характерний розвинутий кооперативний рух (робочі та сільськогосподарські кооперативи).

Відносно низький рівень державних витрат на соціальні послуги у Великобританії компенсувався активною діяльністю некомерційного сектору, фінансування якого здійснюється переважно бізнес-організаціями. Великобританія у 80-х роках почала активно запроваджувати квазі-модель соціального забезпечення. Її специфіка полягала у тому, що держава залишала за собою функції фінансування та регулювання соціальних послуг, а їх надання на конкурсній основі могли здійснювати і як державні організації, так і неприбуткові та бізнес-організації.

Питома вага соціальних витрат в структурі бюджету південних країн Європи (Іспанія, Італія, Португалія) є меншою у порівнянні з іншими європейськими країнами. Це пояснює незначну кількість неприбуткових організацій у цих країнах. Разом з тим, для цих країн історично характерні сильні кооперативні традиції, що слугувало підґрунтям для розвитку соціальних підприємств та визначення їх юридичного статусу. У 90-х роках в Італії, Португалії та Греції виникають перші соціальні підприємства, приймаються закони спрямовані на підтримку підприємств створених у формі кооперативу. Зокрема, перший нормативно-правовий акт – «Закон про соціальні кооперативи», що регулював діяльність соціальних підприємств був прийнятий в Італії у 1991 р. [8].

Тому залежно від розуміння суті та призначення соціального підприємництва можна виділити декілька підходів, що склалися щодо його змісту у світі. В американському контексті Social Enterprise Alliance (USA) визначає соціальне підприємництво як діяльність НПО (неприбуткової організації), що використовує бізнес-стратегії або засновує підприємство задля отримання доходу та направляє його на підтримку соціальної місії. У країнах Північної та Південної Америки під соціальним підприємництвом розуміють діяльність «некомерційних організацій, основною метою яких є вирішення соціальних проблем». Прикладом можуть служити неприбуткові корпорації в США. Джерелом фінансування таких корпорацій є донори, держава, населення [9].

У Європі і, перш за все, у Великобританії соціальне підприємництво визначається як бізнес з вираженою соціальною місією [9]. Британці розглядають його як діяльність комунальних підприємств, кредитних спілок, товариств, власниками яких є працюючі там робітники, кооперативи, фонди розвитку, соціальні компанії, житлові кооперативи та благодійні організації. Організація Social Enterprise London (SEL, UK) визначає такі риси соціального підприємництва: орієнтація на ринкові умови та спроможність функціонувати в таких умовах; наявність соціальної спрямованості та етичних принципів діяльності; «соціальна власність» підприємства, автономність та незалежність, за якої прибуток йде на потреби соціальних груп-власників або на потреби громади [10].

Соціальне підприємництво націлене на вирішення соціальних проблем, для яких характерні такі основні ознаки:

- 1) соціальний вплив – цільова спрямованість на вирішення існуючих соціальних проблем у суспільстві;
- 2) інновації – застосування нових, унікальних підходів, що дозволяють збільшити соціальний вплив;
- 3) самоокупність та фінансова стійкість – здатність соціального підприємства вирішувати соціальні проблеми до тих пір, поки це необхідно, і за рахунок доходів, одержуваних від власної діяльності;
- 4) масштабність – збільшення масштабу діяльності соціального підприємництва (на національному і міжнародному рівні) і поширення досвіду з метою збільшення соціального впливу;
- 5) підприємницький підхід – здатність соціального підприємця бачити недоліки ринку, знаходити можливості, акумулювати ресурси, розробляти нові рішення, які надають довгостроковий позитивний соціальний вплив на суспільство цілому [3].

Отже, соціальне підприємництво має позитивний ефекти від діяльності, що сприяє соціально-економічному розвитку країни, а саме:

- 1) сприяння працевлаштуванню людей з обмеженими фізичними та психічними можливостями та безробітних;
- 2) пропонування нових шляхів для реформування державних соціальних послуг;
- 3) підтримка залучення громадян до участі у соціальних ініціативах на волонтерських засадах, об'єднання громад навколо соціальних проблем;
- 4) розширення видів соціальних послуг, які залишаються поза увагою звичайного бізнесу у зв'язку з малопробитковістю, непопулярністю, відсутністю належної професійної підготовки;
- 5) ефективне використання наявних ресурсів регіону у вирішенні соціальних проблем;
- 6) зниження навантаження на місцеві бюджети у вирішенні соціальних проблем (актуально в умовах хронічного дефіциту бюджетних коштів);
- 7) сприяють формуванню сприятливого конкурентного середовища [11].

Саме тому соціальне підприємництво формується та існує як на основі бізнес-середовища у відповідності до розвитку соціальної відповідальності підприємництва, так і відповідно до вимог соціально-економічного розвитку суспільства, виникаючи на основі некомерційної підприємницької діяльності. Тому постає необхідність перед соціальними підприємцями дослідження ринкового середовища та отримання конкурентоспроможності відповідно до його потреб та умов. Це відрізняє їх від некомерційних організацій, які не є суб'єктами ринкової конкуренції та існують переважно за рахунок грантів і благодійних внесків, що спрямовані без прорахунку їх економічної ефективності та результатів діяльності. Крім того, діяльність соціального підприємництва спрямована на зменшення впливу ринкового середовища на споживачів вироблених ними благ і послуг, як правило, через свою орієнтацію на соціально вразливі верстви населення, на ослаблення їх залежності від ринку.

В Україні соціальне підприємництво набуває все більшої популярності, як ефективний механізм вирішення локальних соціальних та економічних проблем територіальних громад [3]. Проте на сьогодні воно фінансується здебільшого за рахунок іноземних фондів та організацій зі значною недостатністю залучення підприємницьких підходів та ініціатив у його створенні та реалізації.

Діяльності українських соціальних підприємств за даними «Каталогу соціальних підприємств України» зосереджена переважно у сфері послуг – майже 67% підприємств (освіта, спортивні клуби, туризм, шиномонтаж) (здебільшого така діяльність не потребує значних фінансових інвестицій при започаткуванні); далі йде поєднання виробництва і надання послуг – 26% (легка промисловість та психологічна допомога, виробництво сувенірної продукції української тематики та професійно-технічна освіта / діяльність шкіл підготовки водіїв транспортних засобів / надання соціальної допомоги без забезпечення проживання для осіб похилого віку та інвалідів). Виробничою діяльністю займаються лише 7% підприємств (сфера харчування, поліграфія, сільське господарство) [12].

Перевагою партнерства між соціальними підприємцями та бізнесом в Україні є об'єднання необхідних ресурсів, що призведе до збільшення конкурентоспроможності соціального підприємця. Це, безсумнівно, посилить здатність соціальних підприємців підтримувати зв'язок між бізнесом та громадами. Виконання необхідної роботи для бізнесу та суспільства допоможе у просуванні та вирішенні соціальних проблем України. Таким чином, держава та бізнес повинні надати соціальним підприємцям необхідне фінансування, підтримку навчання та інфраструктуру для забезпечення соціально-економічного розвитку України.

Таким чином, можемо зробити висновки, що соціальне підприємництво, здійснюючи важливі конструктивні функції економічної діяльності, є важливим механізмом підвищення рівня соціально-економічного розвитку України. У сучасному економічному середовищі України особливу увагу необхідно приділяти проблемам і перспективам соціального підприємництва, масштаб і темпи якого неможливо прогнозувати.

Важлива роль соціального підприємництва у соціально-економічному розвитку України крім того полягає у забезпеченні виробництва доступних товарів і послуг, здатних задовольнити потреби соціально вразливих верств населення, створення нових робочих місць, так і ефективному використанню трудового потенціалу, акумульованому серед соціально незахищених груп населення.

Проте брак досвіду та повільний процес становлення соціального підприємства в Україні потребує підтримки бізнес-середовища та формування діючої законодавчої бази на основі пільгової системи оподаткування, регулювання видів та форм діяльності, процесу ринкових відносин. Тому перспективою подальших досліджень є вивчення шляхів ефективного поєднання соціального підприємництва та бізнес-середовища в Україні.

Список використаної літератури

1. Reis T. Unleashing the New Resources and Entrepreneurship for the Common Good: a Scan, Synthesis and Scenario for Action. Battle Creek / T. Reis. – MI: W. K. Kellogg Foundation, 1999. – 27 p.
2. Борнштейн Д. Как изменить мир: Социальное предпринимательство и сила новых идей / Дэвид Борнштейн; Пер. с англ. – М. Альпина Паблицер, 2012. – 499 с.

3. Матвієнко-Біляєва Г.Л. Розвиток та становлення соціального підприємництва та соціальної відповідальності в сучасних умовах / Г.Л. Матвієнко-Біляєва // Економіка та суспільство. – 2016. – №7. – С. 390-394.
4. Социальное предпринимательство в Украине: Европейское исследование. Обмен опытом [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://sesp.org.ua>
5. Проект Закону про соціальні підприємства. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=54903
6. Новый бизнес: социальное предпринимательство [Електронний ресурс] / Режим доступу: <http://www.nb-forum.ru>
7. Сотула О. В. Соціальне підприємництво як інноваційна модель розвитку економіки / Сотула Е. О. // Ефективна економіка. – 2013. – №4.
8. Defourny J. Conceptions of Social Enterprise and Social Entrepreneurship in Europe and the United States: Convergences and Divergences/ J. Defourny, M. Nyssens // Journal of Social Entrepreneurship. – 2010. – Vol.1 – No. 1 - pp. 32 - 53.
9. Esping-Andersen G. The Three Worlds of Welfare Capitalism. / G. Esping-Andersen. – USA: Princeton University Press Polity Press, 1990. – 248 p.
10. Московская А.А. Феномен социального предпринимательства и его перспективы в России // Меценат – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.maecenas.ru/lib/index.html?117>.
11. Сафаров С. М. Основы социального предпринимательства / С. М. Сафаров. – Иваново: Издательство «Роща», 2014. – 295 с.
12. Каталог соціальних підприємств України 2013 року / за ред. В. Назарук – К.: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2013 – 79 с.